مطالعات محیطی هفت حصار شماره بیستم/ سال ششم/ تابستان ۱۳۹۶
صفحات ۶۶-۵۵

نقش عوامل اجتماعی در بهبود اجتماع‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: کوی خضر)

پریسا منتظری شاد*، محمدمهدی گودرزی سروش**، اسداله نقدی***

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۲/۲
تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۴/۲

چکیده

اجتماع‌پذیری عاملی است که باعث پیوند ارتباط بیشتر افراد با یکدیگر می‌شود. ابعادی که مرتبط با اجتماع‌پذیری است و بر آن تأثیرگذار می‌گذارد به سه دسته تقسیم می‌شود: بعد کالبدی، بعد فعالیتی و بعد اجتماعی. سکونتگاه‌های خودرو ازجمله فضاهایی است که می‌تواند اجتماع‌پذیری در آن‌ها مهم تلقی شود. سکونتگاه‌های غیررسمی به مناطقی اتخاذ می‌شود که در محلات فقیرنشین شهرهای بزرگ به وجود می‌آید و افراد ساکن در این مناطق نمی‌توانند به علل مختلف (اجتماعی، اقتصادی و...) وارد فضای شهری شوند. منطقه موردبررسی کوی خضر استان همدان است و بعد اجتماعی در نمونه، موردبررسی قرارگرفته شده و مؤلفه امنیت، گذراندن اوقات فراغت و تعاملات اجتماعی بیشترین تأثیر را بر اجتماع‌پذیری سکونتگاه‌های غیررسمی دارا بوده است. هدف از این پژوهش به دست آوردن بیشترین میزان تأثیر فضایی سالم و اجتماع‌پذیر بوده است که باعث بهبود مشکلات مدیریت و برنامه‌ریزی برای این مناطق شود. روش تحقیق پژوهش حاضر روش کمی و نحوه به‌دست آوردن اطلاعات با ابزار پرسشنامه و تحلیل آن با نرم‌افزار SPSS انجام‌شده است.

واژگان کلیدی

اجتماع‌پذیری، عوامل اجتماعی، سکونتگاه‌های غیررسمی، خضر

* دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، همدان، ایران p_shad25@yahoo.com
** استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، همدان، ایران goodarzisoroush@gmail.com
*** دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران naghdi219@gmail.com

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1225602.1396.5.20.6.8]

مقدمه

اسکان غیررسمی به‌واقع یکی از بارزترین چهره‌های فقر شهری در بیشتر شهرهای مهاجرپذیر کشور ما است. وقتی صحبت از سکونتگاه‌های غیررسمی می‌شود، منظور مناطقی هستند که نظارت و قانون‌گذاری در آن‌ها حداقل ممکن بوده و این مناطق به‌صورت خودشکوفا رشد می‌کنند (منتظری شاد و دیگران، ۱۳۹۵). ازآنجایی‌که ارتقاء اجتماع‌پذیری در سکونتگاه‌های غیررسمی که جزئی از بدنه شهر هستند یکی از اهداف اساسی جهت افزایش رفاه عمومی و آرامش شهروندان است. نتایج توجه به این موضوع می‌تواند سبب تحولات اساسی در شهرها شود، ازاین‌رو طراحی فضاهای عمومی مناسب و ارتقاء شرایط کالبدی این بافت‌ها می‌تواند زمینه‌ای برای ارتقاء تعاملات اجتماعی و کاهش معضلات در این محلات شود. این پژوهش در پی یافتن پاسخ به این سؤالات است که چگونه بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری می‌تواند تأثیر مثبت بر سکونتگاه‌های غیررسمی داشته باشد؟ و در بین عوامل بعد اجتماعی کدام عامل بیشترین تأثیر را بر سکونتگاه‌های غیررسمی دارا می‌باشد؟ به نظر می‌رسد که امنیت بیشترین تأثیر را بر روی اجتماع‌پذیری نسبت به سایر ابعاد در سکونتگاه‌های غیررسمی دارد. اگر بتوان به این مناطق عوامل اجتماعی و کالبدی اضافه کرد و درصدد رفع نیازهای آنان برآمد، تحولات بسیار مفیدی در آنان اتفاق می‌افتد. اگر نقش عوامل اجتماعی نظیر ایجاد امنیت برای حضور بیشتر افراد، افزایش تعاملات اجتماعی سالم و طراحی فضاهایی برای گذراندن اوقات فراغت در این مناطق، به دلیل ساختار کالبدی و کارکرد اجتماعی‌شان، مهم‌ترین وسیله در جهت تقویت جامعه مدنی به‌عنوان عرصه مشارکت تمامی گروه‌ها اعم از زنان و مردان هستند (رضازاده و محمدی، ۱۳۸۸).

محدوده و قلمرو پژوهش

در این پژوهش کوی خضر در شهر همدان مورد کنکاش قرار گرفت. کوی خضر در بخش شرقی شهر همدان واقع‌شده است. این کوی فاقد هسته روستایی و اساس شکل‌گیری آن نیاز اقشار مهاجر و کارگران ساده شهری بوده است. از جنوب به محور همدان ـ ملایر، از شرق به کمربندی شرقی، از شمال به شهرک شهید مدنی و از غرب نیز به کانال سرپوشیده موجود که بخش ارتقاءیافته را از محدوده موردمطالعه کوی خضر جدا می‌سازد.

جدول ۱- موقعیت قرارگیری سایت در شهر همدان

محل استقرار کوی خضر در شهر همدان	نقشه هوایی شهر همدان، موقعیت پژوهش	طرح تفضیلی شهر همدان، موقعیت پژوهش

مبانی نظری پژوهش

حیات جمعی فرصتی جهت رها شدن از تنش‌های روزمره، گذراندن اوقات فراغت، تعاملات اجتماعی و گردهمایی افراد و گروه‌های مختلف و بستری برای حضور آزادی بیان و ابراز آن‌ها در فضا است. حیات جمعی در فضاهای باز عمومی درگرو ترویج تعاملات اجتماعی، جذب افراد و گروه‌های مختلف (Whyte, 1980)، امنیت اجتماعی و درنتیجه ترغیب به افزایش تحمل گروه‌های مختلف در فضا، جامعه‌پذیری بیشتر و ایجاد فضایی فعال و سرزنده است. در این پژوهش به تشریح مفاهیمی همچون اجتماع‌پذیری و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر آن، سکونتگاه‌های غیررسمی و بررسی معضلات آن می‌پردازد و پس از تبیین معیارها و شاخص‌های اجتماع‌پذیری به بررسی نمونه موردی پرداخته خواهد شد. سپس نظریات و رویکردهای پیرامون هرکدام از آن‌ها و تجارب موجود در داخل و خارج از کشور مطرح و در یک جمع‌بندی معیارهای انتخاب‌شده برای استفاده در این پژوهش معرفی و تبیین می‌شود.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.5.20.6.8]

پیشینه پژوهش

اجتماع‌پذیری: به لحاظ لغت‌شناسی واژه "Community" به معنای اجتماع از ریشه لاتین "Communis" (مشارکت عامه) گرفته‌شده است. در زبان فارسی اصطلاح اجتماع از زبان عربی اخذشده و به معانی جماعت، انبوهی، اشتراک، وفاق عمومی و شباهت زیستی گروهی از جانوران یا گیاهان یک منطقه جغرافیایی با شرایط مساوی به‌کاررفته است (آراسته خو، ۱۳۷۰: ۷۲). از منظر جامعه‌شناسی، اجتماع به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که دارای پیوندهای قوی و بادوامی‌اند و نیز گاهی اوقات مکان جغرافیایی مشترکی دارند. همچنین اعضای آن در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت منظمی دارند (شارع پور و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۱).

به‌طورکلی درباره خلق یک فضا که بتوان پذیرای افراد و گروه‌های مختلف باشد، دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد ازجمله می‌توان به دیدگاه‌های جین جیکوبز[1]، یان گل[2] و دانلد اپلیارد اشاره کرد. البته درمجموع دیدگاه‌های فوق در یک نظر اجمالی عواملی چون اختلاط کاربری، سرزندگی، زیبایی بصری و نگهداری و مراقبت از فضا را به‌طور خاص و عوامل دیگری چون راحتی کالبدی، نشستن و توقف کردن، دسترسی مناسب، امنیت، خوانایی، تنوع و همگانی بودن فضا را از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر حضور پذیری و تعاملات اجتماعی دانسته‌اند (Gehl, 2010). به‌طور خلاصه در جدول زیر برخی از دیدگاه‌های صاحب‌نظران درباره اجتماع‌پذیری را بررسی می‌کنیم.

صاحب‌نظران	عوامل مؤثر بر اجتماع‌پذیری	منبع
ویلیام وایت، ۱۹۸۰	حضور زنان، حضور زوج‌ها و گروه‌های اجتماعی، حضور سالمندان و توقف آن‌ها، فعالیت دست‌فروشان، وجود انتخاب‌های مختلف برای افراد، تعریف مناسب فضا، امکان پیاده‌روی، نشستن و خوردن، وقوع ملاقات در فضا، اختلاط کاربری و فعالیت، وجود امکانات و تمهیدات، تراکم استفاده، تراکم استفاده و فضای قابل نشستن	Social life of small urban space. Conservation Foundation
یان گل، ۱۹۸۷	دعوت‌کنندگی فضا، وقوع فعالیت‌های جمعی مشارکتی و گروهی در فضا و فعالیت‌های غیر مشارکتی	Life Between Buildings: Using Public Spase, Translated by Jo Koch, Van Nostrand Reinhold, New York.
نسر، ۱۹۹۸	به ویژگی‌هایی در محیط که بر تأثیر احساسی-جمعی کاربران در محیط زندگی‌شان دلالت دارد اشاره می‌کند.	The Evaluative Image of the City. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
کرمونا، ۲۰۰۳	وجود ارتباط میان مردم و فضا، وجود قلمرو عمومی و زندگی عمومی، وجود ایمنی و امنیت، دسترسی آسان و همه‌جانبه برای همه	Public space urban spase: The Dimensions of Urban Design, Architectural Press, London.
دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶	پذیرا بودن فضا برای افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی، تأمین آسایش روانی و فیزیکی، لذت بردن افراد و گروه‌های اجتماعی از حضور در فضا و حضور اجتماعی فعال و مداوم در فضا	فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی، نشریه باغ نظر، شماره ۷، ص ۲۸-۱۹.
شجاعی، ۱۳۹۴	ابعاد کالبدی: دسترسی، راحتی، حفاظت، تسهیلات، حرکت، چارچوب فیزیکی، انعطاف‌پذیری؛ ابعاد اجتماعی: تعاملات اجتماعی، دسترسی، حس راحتی، حفاظت، حضور مردم؛ ابعاد فعالیتی: فعالیت بیرونی، فعالیت.	تحلیل عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقاء اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی شهر تهران (نمونه موردی: فضاهای عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه هنر تهران.

جدول ۲- عوامل مؤثر بر اجتماع‌پذیری فضا از دیدگاه صاحب‌نظران

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1225602.1396.5.20.6.8]

مسئله اجتماع‌پذیری در محیط‌های عمومی معماری که روابط بین استفاده‌کنندگان آن غیر کارکردی‌تر یا به تعبیری آنتروپوفیلیک[۳](انسانی) است مانند ابنیه فرهنگی، آموزشی، درمانی و... شایع‌تر است؛ ولی دراین‌بین نباید از سکونتگاه‌های شکل‌گرفته در حاشیه شهرها و گاه در داخل شهرها با سطح زندگی پایین‌تر از استانداردهای موجود غافل بود، در این سکونتگاه‌ها، به علت سکونت قشر آسیب‌پذیر جامعه، محیط‌های شکل‌گیری تعامل جمعی اهمیت بسیاری دارد. ازجمله نیازهای اساسی این قشر، پاسخ به نیازهای فردی و فرا فردی خود از طریق تعامل صورت گرفته در این فضاها است، تعاملاتی که می‌تواند نقش فراوانی در شکل‌گیری روحیه شهروندی در بین این افراد داشته و بستر آگاهی‌دهنده‌ای باشد که از گرفتار شدن این افراد به دام آسیب‌های اجتماعی جلوگیری به عمل می‌آورد (فرگاس، ۱۳۷۹). در یکی از معروف‌ترین مدل‌های موجود درزمینه نیازهای انسان یعنی هرم مازلو، آبراهام مازلو نیاز به مسکن و کالبد زندگی را ازجمله نیازهای زیستی و نیاز به تعاملات و رابطه‌های اجتماعی را ازجمله نیازهای اجتماعی دانسته است. در این هرم نیازهای فیزیولوژیکی و اجتماعی دو رکن اصلی هستند اما در پژوهش‌هایی که تاکنون صورت گرفته کمتر به این دو مقوله در کنار هم توجه شده است، ازاین‌رو، این پژوهش بحث محوری خود را بر پایه شکل‌گیری اجتماع‌پذیری دریکی از نابسامان‌ترین بخش‌های مسکن و کالبد زندگی یعنی سکونتگاه‌های غیررسمی قرار داده است. عوامل مرتبط بر اجتماع‌پذیری که بر حیات جمعی تأثیرگذار است به‌طورکلی به سه دسته تقسیم‌بندی می‌شوند: ۱) بعد کالبدی؛ ۲) بعد فعالیتی؛ ۳) بعد اجتماعی.

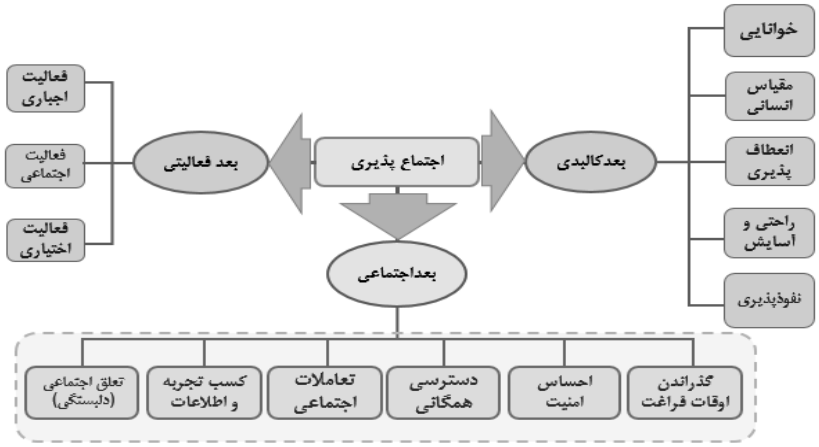

تصویر ۱- مؤلفه‌های تأثیرگذار بر اجتماع‌پذیری

بعد اجتماعی پذیری

در بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری می‌توان به مؤلفه‌های زیر اشاره نمود: تعاملات اجتماعی (امکان تعاملات اجتماعی تصادفی و تعاملات اجتماعی سازمان‌یافته)، دسترسی همه گروه‌های سنی و جنسی (دسترسی همگانی)، آسایش روانی، امنیت و حضور افراد (وجود افراد در گروه‌ها و رده‌های سنی و جنسی)، کسب تجربه و اطلاعات و تعلق اجتماعی.

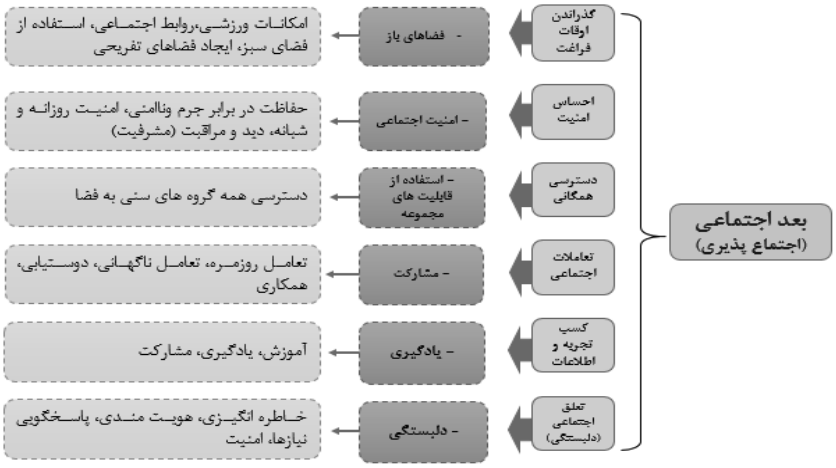

تصویر ۲- مؤلفه‌های تأثیرگذار بر بعد اجتماع‌پذیری

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.5.20.6.8]

سکونتگاه‌های غیررسمی: سکونتگاه غیررسمی به پدیده‌ای اطلاق می‌شود که در محلات فقیرنشین اطراف شهرهای بزرگ به وجود می‌آید و ساکنین این مناطق به علل گوناگون اقتصادی و اجتماعی نتوانسته‌اند وارد شهر شوند و از امکانات شهری استفاده کنند و همین‌طور نسبت به زمین اسکان‌یافته خود هیچ حق قانونی ندارند؛ چراکه دولت آن مناطق را به رسمیت نمی‌شناسد (سهرابیان، ۱۳۹۳). حاشیه‌نشینان کسانی هستند که در محدوده اقتصادی شهر زندگی می‌کنند، ولی جذب نظام اقتصادی و اجتماعی آن نشده‌اند (زاهد زاهدانی، ۱۳۶۹، ۲). اثرگذاری این محلات بر زندگی شهری، روزبه‌روز بیشتر شده است و بی‌توجهی به آن‌ها بستری برای بحران‌های آتی خواهد بود (نقدی، ۱۳۸۴). گسترش فیزیکی نابسامان و بی‌رویه شهرها یکی از مشکلات شهر و شهرنشینی جهان سوم در دوران معاصر است؛ به‌طوری‌که طی فرآیندی مداوم محدوده‌های فیزیکی و فضاهای کالبدی شهر در جهات عمودی و افقی به لحاظ کمی و کیفی رشد می‌یابد و اگر این روند سریع و بی‌برنامه باشد به ترکیبی نامتناسب از فضاهای شهری مشکل‌زا خواهد انجامید. جریان توسعه شهری در ایران طی سی سال گذشته باعث گردید که جمعیت شهرنشین بالغبر دو برابر گردد و عملاً سرعت آن از ظرفیت و توانایی دولت و شهرداری‌ها در فراهم نمودن زیرساخت‌ها، ارائه خدمات و ایجاد اشتغال شهری به‌شدت پیشی گیرد (ابراهیم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۳).

جدول ۳- عوامل سکونتگاه‌های غیررسمی از دیدگاه صاحب‌نظران

صاحب‌نظران	حاشیه‌نشینی	منبع
مانوئل کاستل، ۱۹۷۷	کمبود تسهیلات زیر بنایی، اجتماعی و فیزیکی سکونتگاه‌های نامتعارف دور بودن از روند متعارف شهرنشینی و استانداردهای.	The Urban Question: A Marxist Approach; Cambridge; MIT Press.
جان ابوت، ۲۰۰۰	ناهماهنگی‌های فرهنگی، تفاوت در شیوه زندگی حاشیه‌نشینان شهرنشین، پایین بودن سطح سواد، تغییر ماهیت حرفه وزندگی حاشیه‌نشینان در شهر	Upgrading informal settlements for integration the formal city, Denmark, June 15-18.
ماگار، ۲۰۰۳	سوءاستفاده‌های جنسی و فیزیکی از زنان، مسائل زنان حاشیه‌نشین و خشونت علیه آنان.	Empowerment approaches to fender-based violence: womens coirts in Dehli slums. Forum, Volume, page 509- 523.
هابینت، ۲۰۰۳	زنان و کودکان در حاشیه‌ها بزرگ‌ترین قربانی هستند، زنان از آموزش و پایگاه اجتماعی پایین‌تر، ساعات کاری طولانی‌تر و تحرک کمتری نسبت به مردان برخوردارند، مشارکت زنان، خوداشتغالی زنان در حاشیه‌ها.	The Challenges od Slums: global report on human settlements, United Nations Human Settlements Programme. First published in the UK and USA in 2003 by Earth scan Publications Ltd.
الدرینگ و نورث، ۲۰۰۷	مهاجرت از روستا، تعارض و ناهماهنگی فرهنگی.	Marginalization of Immigrant Youth and Risk Factor in Their Everyday Lives: The European Experiense, Jornal of Child and Youth Car Forum, Vol 27,pp 153-169.
پیران، ۱۳۶۶	تدوین استراتژی بلندمدت توسعه برون‌زای کشور و تغییر بنیادی ساختار اقتصاد جامعه، خاصه گرایش به تولید و حذف واسطه‌گری و پادویی شهری و اصلاح الگوی مصرف جامعه.	شهرنشینی شتابان و ناهمگون، آلونک‌نشینی در تهران، مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۴.
عطائیان و دیگران، ۱۳۷۰	محدودیت و تنگناهای موجود در روستا موجب مهاجرت روستاییان، به وجود آمدن پدیده حاشیه‌نشینی، دستیابی به درآمد بیشتر موجب مهاجرت و حاشیه‌نشینی، عدم تطابق فرهنگ شهرنشینان با مهاجرین روستایی، عدم اجرای طرح‌های توسعه شهری و کمبود مسکن ارزان‌قیمت.	بررسی حاشیه‌نشینی در شهر زنجان، روابط عمومی سازمان برنامه‌وبودجه استان زنجان.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1225602.1396.5.20.6.8]

ربانی و افشاری کهن، ۱۳۸۱	مشارکت اجتماعی پایین بین ساکنان محله، عدم فعالیت دسته‌جمعی و گروهی، ناهنجاری‌ها ازجمله پدیده قاچاق مواد مخدر، خشونت‌های جنسی و غیره، بیکاری و فقر فرهنگی آموزشی منطقه.	حاشیه‌نشینی، مشارکت و مسائل اجتماعی شهری، مطالعه موردی: منطقه ارزنان اصفهان، فرهنگ اصفهان، شماره ۲۳.
کلهرنیا، ۱۳۸۲	ناسازگاری بافت‌های حاشیه‌نشین با بافت شهری، عدم مشارکت در نهادهای اجتماعی شهری و تعامل با شهروندان.	دیدگاه‌هایی درباره اصلاح ساختارهای ناسازگار ناشی از حاشیه‌نشینی‌های شهری (با نگرشی به تجارب کشورهای جنوب شرق آسیا)، مجموعه مقالات حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی تهران.
نقدی، ۱۳۸۴	مسائل اقتصادی: شامل مسکن، شغل، درآمد، بیکاری و دیگر مسائل مربوط ۲- مسائل فرهنگی –اجتماعی: مشتمل بر؛ انحرافات اجتماعی، عدم مشارکت و نداشتن روحیه شهروندی، متغیرهای فرهنگی، وندالیسم، فقر و...۳- مسائل کالبدی. مشکلات زنان و دختران حاشیه‌نشین، آسیب‌های اجتماعی خاص زنان، رفتارهای باروری زنان، رضایت و آرزوهای زنان حاشیه‌نشین.	بررسی وضعیت حاشیه‌نشینی و مسائل آن در شهر همدان، استانداری همدان.

یافته‌های تحقیق

در این قسمت اطلاعاتی که از اجرای پرسشنامه به دست آمد، جمع‌آوری، کدگذاری و وارد رایانه شد و با استفاده از نرم‌افزار SPSS در نسخه ۲۰ در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی مورد تجزیه‌وتحلیل قرار گرفت. ابتدا در قالب آمار توصیفی فراوانی و درصد متغیرها ارائه خواهد شد و در ادامه با استفاده از آمار استنباطی و آزمون‌هایی مانند مقایسه میانگین متناسب با سطح سنجش متغیرها و اهداف و پرسش‌های تحقیق بکار گرفته می‌شوند، تجزیه‌وتحلیل و پس‌ازآن فرضیه موردبررسی قرارگرفته است.

جدول ۴- توزیع پاسخگویان برحسب سن و مدت سکونت

		فراوانی	درصد نسبی	درصد معتبر
سن	۱۵-۲۴	۱۳	۱۳/۰	۱۳/۰
	۲۵-۳۴	۲۷	۱۷/۰	۱۷/۰
	۳۵-۴۴	۱۹	۱۹/۰	۱۹/۰
	۴۵-۵۴	۱۷	۱۷/۰	۱۷/۰
	۵۵-۶۴	۱۷	۱۷/۰	۱۷/۰
	۶۵+	۷	۷/۰	۷/۰
	جمع	۱۰۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰
مدت سکونت	۲-۱۰	۱۱	۱۱/۰	۱۱/۰
	۱۱-۲۲	۴۰	۴۰/۰	۴۰/۰
	۲۳-۳۳	۲۶	۲۶/۰	۲۶/۰
	۳۴-۴۴	۱۷	۱۷/۰	۱۷/۰
	۴۵-۵۵	۵	۵/۰	۵/۰
	۵۶-۶۶	–	–	–
	۶۷-۷۷	۱	۱/۰	۱/۰
	جمع	۱۰۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.5.20.6.8]

همان‌طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، بیشترین درصد مربوط به سن پاسخگویان در گروه سنی ۳۵ تا ۴۴ سال قرار دارد که در کل ۱۹/۰ درصد جمعیت نمونه را تشکیل می‌دهند و کمترین درصد مربوط به گروه سنی بالای ۶۵ سال است که تنها ۷/۰ درصد از کل جمعیت نمونه را تشکیل می‌دهند و ۴۰/۰ درصد پاسخگویان سابقه سکونت ۲۲-۱۱ سال، ۲۶/۰ درصد پاسخگویان سابقه سکونت ۳۳-۲۳ سال،۱۷ درصد سابقه سکونت ۴۴-۳۴ سال در محل دارند.

جدول ۵- تحلیل وضعیت عوامل بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری

		فراوانی	درصد نسبی	درصد معتبر
امنیت	پایین	۱۲	۱۲/۰	۱۲/۰
	متوسط پایین	۱۶	۱۶/۰	۱۶/۰
	متوسط بالا	۵۱	۵۱/۰	۵۱/۰
	بالا	۲۱	۲۱/۰	۲۱/۰
	جمع	۱۰۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰
دسترسی همگانی	پایین	۲۲	۲۲/۰	۲۲/۰
	متوسط پایین	۳۶	۳۶/۰	۳۶/۰
	متوسط بالا	۲۸	۲۸/۰	۲۸/۰
	بالا	۱۴	۱۴/۰	۱۴/۰
	جمع	۱۰۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰
کسب تجربه و اطلاعات	پایین	۱۵	۱۵/۰	۱۵/۰
	متوسط پایین	۳۳	۳۳/۰	۳۳/۰
	متوسط بالا	۲۶	۲۶/۰	۲۶/۰
	بالا	۲۶	۲۶/۰	۲۶/۰
	جمع	۱۰۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰
تعلق اجتماعی	پایین	۱۵	۱۵/۰	۱۵/۰
	متوسط پایین	۵۵	۵۵/۰	۵۵/۰
	متوسط بالا	۲۱	۲۱/۰	۲۱/۰
	بالا	۹	۹/۰	۹/۰
	جمع	۱۰۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰
تعاملات اجتماعی	پایین	۱۶	۱۶/۰	۱۶/۰
	متوسط پایین	۲۹	۲۹/۰	۲۹/۰
	متوسط بالا	۳۷	۳۷/۰	۳۷/۰
	بالا	۱۸	۱۸/۰	۱۸/۰
	جمع	۱۰۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰
گذران اوقات فراغت	پایین	۱۵	۱۵/۰	۱۵/۲
	متوسط پایین	۳۷	۳۷/۰	۳۷/۴
	متوسط بالا	۴۷	۴۷/۰	۴۷/۵
	جمع	۹۹	۹۹/۰	۱۰۰/۰
	بی‌پاسخ	۱	۱/۰	
	جمع	۱۰۰	۱۰۰/۰	

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1225602.1396.5.20.6.8]

طبق نتایج نمودار زیر ۱۳/۰ به‌طور پایین، ۲۹/۰ به‌طور متوسط پایین،۴۵/۰ به‌طور متوسط بالا و ۱۳/۰ نیز به‌طور بالا بر لزوم توجه به بعد اجتماعی تأکید داشته‌اند. لازم به توضیح است که امنیت، دسترسی همگانی، کسب تجربه و اطلاعات، تعلق اجتماعی، تعاملات اجتماعی و گذران اوقات فراغت بخش‌های تشکیل‌دهنده بعد اجتماعی می‌باشند.

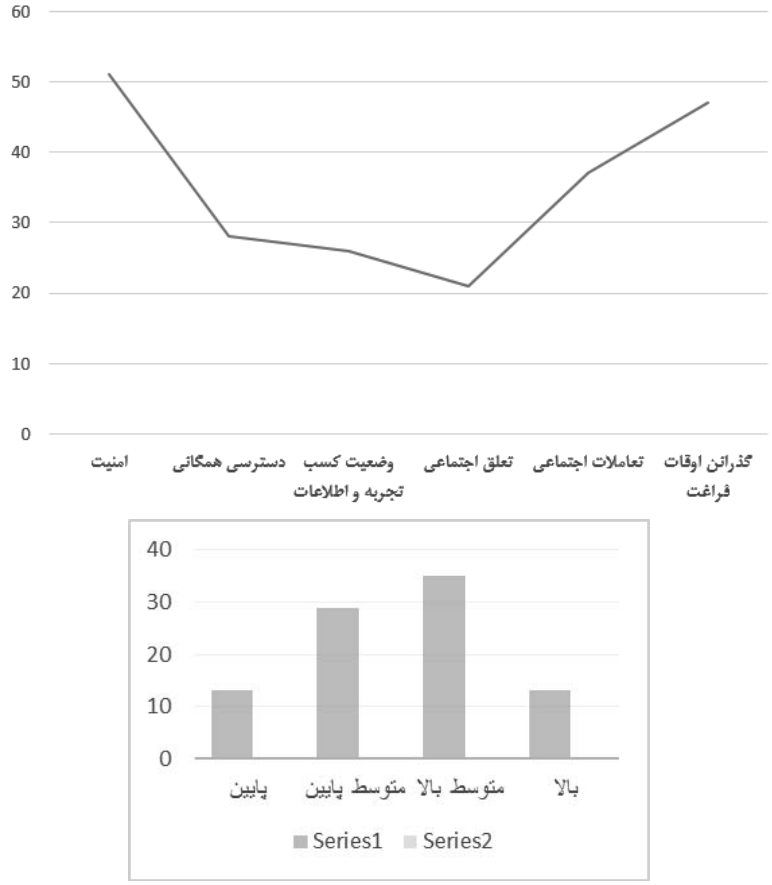

تصویر ۳- فراوانی و درصد بعد اجتماعی

با استفاده از آمار استنباطی و آزمون‌های مختلف مانند تحلیل واریانس چند متغیره و تحلیل واریانس یک‌طرفه (ANOVA) به بررسی فرضیه و اهداف تحقیق پرداخته‌شده است.

فرضیه: امنیت بیشترین تأثیر را بر روی اجتماع‌پذیری نسبت به سایر ابعاد در سکونتگاه‌های غیررسمی دارد.

جدول ۶- مقایسه میانگین بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری بین گروه‌های مختلف سنی

	سن	تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار	حداقل	حداکثر
بعد اجتماعی	۱۵ -۲۴	۱۳	۶۲/۴۶۱	۵/۲۵۳	۱/۴۵۷	۵۲	۷۰
	۲۵ -۳۴	۲۷	۶۲/۷۰۳	۴/۶۷۲	۰/۸۹۹	۵۱	۷۱
	۳۵ -۴۴	۱۹	۶۱/۸۹۴	۵/۵۴۶	۱/۲۷۲	۵۲	۷۲
	۴۵ -۵۴	۱۷	۶۱/۵۲۹	۵/۸۸۵	۱/۴۲۷	۴۶	۷۰
	۵۵ -۶۴	۱۷	۶۵/۸۲۳	۶/۴۹۲	۱/۵۷۴	۴۷	۷۷
	+۶۵	۷	۶۱/۴۲۸	۸/۶۵۷	۳/۲۷۲	۴۶	۷۰
	جمع	۱۰۰	۶۲/۷۶۰	۵/۸۱۲	۰/۵۸۱	۴۶	۷۷

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.5.20.6.8]

جدول ۷- مقایسه میانگین بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری بین گروه‌های مختلف سابقه سکونت

	سابقه سکونت	تعداد	میانگین	انحراف معیار	اشتباه معیار	حداقل	حداکثر
بعد اجتماعی	۲ -۱۰	۱۱	۶۰/۲۷۲	۶/۰۶۷	۱/۸۲۹	۵۲	۷۰
	۱۱-۲۲	۴۰	۶۳/۹۵۰	۳/۸۶۹	۰/۶۱۱	۵۲	۷۲
	۲۳-۳۳	۲۶	۶۱/۷۳۰	۷/۱۹۱	۱/۴۱۰	۴۶	۷۷
	۳۴ -۴۴	۱۷	۶۳/۶۴۷	۵/۸۸۳	۱/۴۲۷	۵۲	۷۴
	۴۵ -۵۵	۵	۶۴/۴۰۰	۴/۶۱۵	۲/۰۶۳	۵۹	۷۰
	۶۷ -۷۷	۱	۴۶/۰۰۰	–	–	۴۶	۴۶
	جمع	۱۰۰	۶۲/۷۶۰	۵/۸۱۲	۰/۵۸۱	۴۶	۷۷

جدول ۸- نتایج تحلیل واریانس بین بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری و گروه‌های مختلف سابقه سکونت

	سابقه سکونت	مجموع مجذورات	درجه آزادی	مجذور میانگین	مقدار F	سطح معناداری
بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری	برون‌گروهی	۴۵۹/۹۶۰	۵	۹۱/۹۹۲	۲/۹۹۸	۰/۰۱۵
	درون‌گروهی	۲۸۸۴/۲۸۰	۹۴	۳۰/۶۸۴		
	جمع	۳۳۴۴/۲۴۰	۹۹	–		
	درون‌گروهی	۵۰۵۶/۹۴۰	۹۴	۵۳/۷۹۷		

نتیجه‌گیری

حیات جمعی فرصتی است جهت رها شدن از تنش‌های روزمره، گذراندن اوقات فراغت، تعامل اجتماعی سالم، گردهمایی افراد و گروه‌های مختلف و بستری برای حضور افراد در فضاست. در مناطق خودرو، حیات جمعی در حداقل میزان خود است؛ زیرا سکونتگاه‌های غیررسمی امری است که عموماً در حاشیه و بدنه شهرهای بزرگ اتفاق می‌افتد. به این دلیل است که افراد و خانواده‌ها از شهرها و روستاهای خود با دلایلی مانند نبود شغل خارج می‌شوند و به شهرها نقل‌مکان می‌کنند و چون هزینه استفاده از امکانات شهری و زندگی در متن شهر را ندارند، به ایجاد زندگی در حاشیه شهرها که بدون نظارت مقامات مربوط است. برای بررسی میزان تأثیر بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری در منطقه مذکور به نتایج زیر دست‌یافته شد.

طبق نظرسنجی از افراد ساکن در کوی خضر در رابطه با بعد اجتماعی اجتماع‌پذیری چنان مشاهده می‌شود که بیشترین میانگین مربوط به امنیت و سپس گذراندن اوقات فراغت قرار دارد. تعلق اجتماعی، کم‌ترین میانگین را به خود اختصاص داده است و این نتیجه نشان‌دهنده تأثیر بیشتر امنیت نسبت به سایر عوامل بعد اجتماعی است که شامل مؤلفه‌های تعاملات اجتماعی، احساس امنیت، دسترسی همگانی، کسب تجربه و اطلاعات، گذراندن اوقات فراغت و تعلق اجتماعی مربوط می‌شود. می‌توان این‌گونه اذعان داشت که در این مناطق، این عوامل و وجود آن می‌تواند بیشترین تأثیر و بهبود عملکرد این مناطق را داشته باشد و سبب تحولات اساسی در شهرها شود و مطالعه و پژوهش‌های این حوزه را با کیفیات بیشتر یاری‌رسان باشد. در جدول زیر به ارائه راهکارهای طراحی برای فضایی اجتماع‌پذیر در سکونتگاه‌های غیررسمی معرفی‌شده است.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1225602.1396.5.20.6.8]

ارائه راهکارها و پیشنهادها

جدول ۹- ارائه راهکارها و پیشنهادها

ابعاد	مؤلفه	راهکارهای طراحی	فضای متناسب با راهکار
بعد اجتماعی	امنیت	- مشرفیت: محصور بودن ساختمان طوری که دید به داخل را محدود کند.	طراحی فضاها طوری که دید را محدود کند بیشتر فضاهای باز (طراحی در ترازهای ارتفاعی مختلف).
		- تأمین امنیت موردنیاز برای حضور کودکان	طراحی فضایی برای نگهبانی و کنترل ورود و خروج، قرارگیری فضاهای مخصوص کودکان در بین فضاهای دیگر. 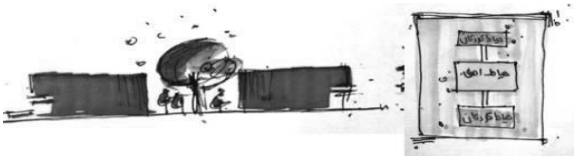
		- تأمین امنیت (جانی و اجتماعی) موردنیاز جهت حضور مستمر افراد اعم از زنان و کودکان در این مناطق	طراحی مرکز طوری که در شب هم امنیت لازم را فراهم آورد. 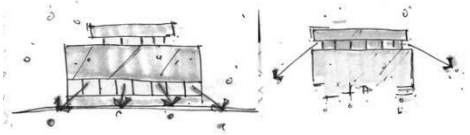
	دسترسی همگانی	استفاده زنان از مرکز همراه با فرزندان	طراحی فضاهایی که فقط مختص زنان باشد و در کنار آن فضاهایی که برای فرزندان آن‌ها طراحی‌شده باشد.
	کسب تجربه اطلاعات	تمایل بانوان به برگزاری کلاس‌های آموزشی در این مرکز اعم از (خیاطی، آشپزی، آموزش خانواده و ...)	در نظر گرفتن قسمتی از مجموعه برای برگزاری کلاس‌های مختلف.
	تعلق اجتماعی	دل‌بستگی به محل سکونت دل‌بستگی به فرهنگ (ایران) ایجاد عناصر خاطره‌انگیزی و با هویت جهت افزایش تعلق اجتماعی	ارتقاء عناصر خاطره‌انگیز و با هویت در مرکز که موجب افزایش حس تعلق در افراد می‌شود. (قاب کردن امامزاده خضر از داخل مجموعه)
	تعاملات اجتماعی	تمایل داشتن به برقراری ارتباط جابه‌جایی تعاملات اجتماعی زنان از جلو منازل به داخل فضاهای بازطراحی شده	ایجاد فضاهایی که امکان تعامل و تبادل اطلاعات را فراهم سازد. 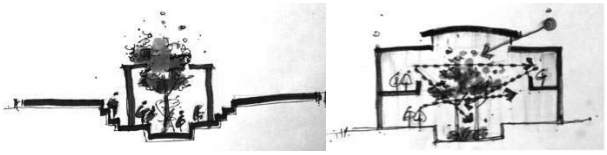 ایجاد مرکزیت و جمع‌کردن افراد در یک قسمت که کمک به افزایش تعاملات چهره به چهره افراد می‌شود.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.5.20.6.8]

	طراحی فضاهای باز درگذرها (افزایش عرض گذرها) به سبب افزایش اجتماع‌پذیری و تعاملات اجتماعی و طراحی جداره و کف-سازی آن‌ها	ایجاد فضاهای دنج و خصوصی و فضاهای گروهی و مشارکتی 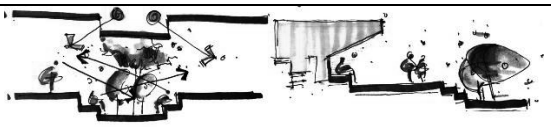 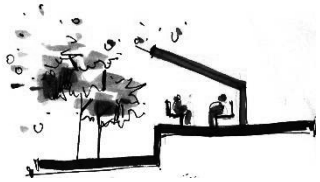
	اختصاص فضاهای انتهایی گذرها به فضای تجمعی	طراحی فضاهایی برای مکث و توقف افراد و ایجاد فرصت‌های نشستن.
گذراندن اوقات فراغت	ایجاد فضاهای متمرکز یا فضاهای سبز (تفریحی)	ایجاد فضاهای کانونی برای گذراندن اوقات فراغت مانند حیاط، حوض و آب‌نما و ...
	تأکید بر طراحی فضاهای باز جهت گذراندن اوقات فراغت	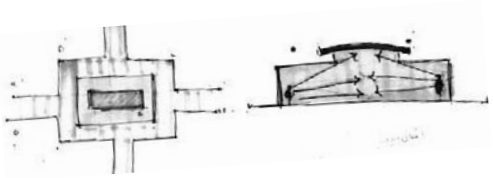

فهرست مراجع

- آراسته خو، م. (۱۳۷۰). نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی- اجتماعی. تهران: گستره. چاپ دوم.
- ابراهیم‌زاده، ع.، بریمانی، ف.، و نصیری، ی. (۱۳۸۳). حاشیه‌نشینی؛ ناهنجاری‌های شهری و راهکارهای تعدیل آن مورد شناسی؛ کریم‌آباد زاهدان. مجله جغرافیا و توسعه.
- دانشپور، س. ع.، و چرخچیان، م. (۱۳۸۶). فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی. نشریه باغ نظر، ۷، ۲۸-۱۹.
- رضازاده، ر.، و محمدی، م. (۱۳۸۸). بررسی عوامل محدودکننده حضور زنان در فضای شهری. نشریه هنرهای زیبا، ۳۸.
- زاهد زاهدانی، س. (۱۳۶۹). حاشیه‌نشینی. چاپ اول. شیراز: دانشگاه شیراز.
- سهرابیان، س. م. (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر حاشیه‌نشینی در شهر خرم‌آباد. فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی لرستان، ۴.
- شارع پور، م.، رازقی، ن.، و غلامزاده، خ. (۱۳۸۹). بررسی رابطه انواع اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه مازندران. مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۴.
- شجاعی، د. (۱۳۹۴). تحلیل عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقاء اجتماع‌پذیری در فضاهای عمومی شهر تهران (نمونه موردی: فضاهای عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه هنر تهران.
- فرگاس، ج. (۱۳۷۹). روانشناسی تعامل اجتماعی: رفتار میان فردی. ترجمه: مهرداد فیروز بخت و خشایار بیگی. تهران: انتشارات مهد.
- منتظری شاد، پ.، گودرزی سروش، م. م.، و نقدی، ا. (۱۳۹۵). رویکردی تحلیلی به سکونتگاه‌های خودرو در جهت افزایش تعاملات اجتماعی (نمونه موردی: منطقه خضر). کنگره بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی معاصر جهان، دبی.
- نقدی، ا. (۱۳۸۴). بررسی وضعیت حاشیه‌نشینی و مسائل آن در شهر همدان. استانداری همدان.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1225602.1396.5.20.6.8]

- Gehl, J. (2010). Cities for People. Washington, Covelo, London: Island Press.
- Whyte,W. (1980). Social life of small urban space. Conservation Foundation.

پی‌نوشت‌ها

1 - Jane Jacobs
2 - Jan Gehl
3 - Anthropofilic

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.5.20.6.8]